

* * *

Kronika: dominikańskie kolokwia w Waszyngtonie i Paryżu

WASZYNGTON. — W dniach od 1 do 5 lipca 2013 roku, dominikański dom studiów oraz Instytut Tomistyczny w Waszyngtonie, D.C., byli gospodarzami międzynarodowej sesji naukowej pod tytułem „Dominicans and the Renewal of Thomism. The Doctrine of God One and Triune” (Dominikanie i odnowa tomizmu. Nauka o Bogu Jedynym i Troistym). Spotkanie zgromadziło kilkudziesięciu dominikańskich wykładowców i badaczy młodego i średniego pokolenia, filozofów i teologów zainteresowanych myślą św. Tomasza z Akwinu. Pierwsze takie spotkanie miało miejsce w Warszawie, w lipcu 2010 roku z inicjatywy Instytutu Tomistycznego polskiej prowincji dominikanów¹. Sesja warszawska okazała się takim sukcesem, iż postanowiono kontynuować podobne spotkania co trzy lata. Następne, po waszyngtońskim, spotkanie dominikańskich tomistów jest zaplanowane na jubileuszowy dla zakonu rok 2016 w Rzymie.

Rozmiary czasowe sympozjum, liczba mówców, a także organizacja spotkań podzielonych na sesje plenarne oraz sesje tematyczne w grupach nie pozwalają na szczegółowe przedstawienie każdego wystąpienia w ramach niniejszej kroniki. Postaram się zatem zreferować przebieg obrad w ogólnym zarysie, mając nadzieję

na ukazanie się publikacji, która przedstawiłaby szczegółowo przynajmniej niektóre z zaprezentowanych tam odczytów.

Zacznijmy od wystąpień na sesjach plenarnych, podczas których każdego dnia prezentowano trzy wystąpienia. Pierwszego dnia Paul Murray, specjalista od historii duchowości z dominikańskiego uniwersytetu Angelicum w Rzymie, mówił o tym, w jaki sposób należy rozumieć sformułowanie „mówić do Boga”, które pojawia się w żywocie św. Dominika (*loquendo cum Deo vel de Deo*) i staje się jedną z przewodnich linii duchowej i intelektualnej pracy dominikanów. Następnie Olivier Venard z Francuskiej Szkoły Biblijnej i Archeologicznej w Jerozolimie przedstawił temat „Hermeneutyka biblijna i tomistyczne interpretacje nauki o Bogu”. Trzeci mówca, bp Charles Morerod z Fryburga Szwajcarskiego, poruszył zagadnienie filozoficznego poznania Boga.

W drugim dniu obrad sesję plenarną rozpoczął Joseph Ellul (Angelicum), dokonując analizy filozoficznych i teologicznych prób wyrażenia tego, co niewyraźne, a mianowicie idei jedyności Boga. Nicią przewodnią wystąpienia było porównanie różnych możliwych sposobów nazywania Jedynego w *Sumie teologii* oraz w pismach klasyków muzułmańskich. Z kolei wybitny francuski tomista,

¹Owoce tej sesji jest publikacja: *Dominicans and the Challenge of Thomism* (Dominikanie i wyzwanie tomizmu), edited by M. Paluch and P. Lichacz, Warszawa: Instytut Tomistyczny, 2012 (Biblioteka Instytutu Tomistycznego. Teksty i Studia, t. 4).

Serge-Thomas Bonino z Tuluz, przedstawił naukę św. Tomasza o wszechmocy Bożej. Ostatnim odczytem na sesji plenarnej tego dnia była konferencja Michała Palucha, rektora Kolegium Dominikanów w Krakowie, proponująca nowe spojrzenie na problem Bożej Opatrzności w dziełach Akwinaty.

Kolejnego dnia znów miały miejsce trzy wystąpienia główne. I tak Dominic Holtz (Angelicum) przedstawił temat „Osobowość Boga a krytyka metafizyki substancji”. Bernhard Blankenhorn w ciekawy sposób umieścił nauczanie św. Tomasza na temat daru Ducha Świętego, jakim jest dar zrozumienia w kontekście *Teologii mistycznej* Pseudo Dionizego. Natomiast Simon Gainé (Oxford) postawił pytanie, czy tomistyczna nauka o Bogu miałyby być chrystocentryczna, czy trynitarna. Kluczem do odpowiedzi było omówienie dwóch procedur intelektualnych, a mianowicie porządku odkrywania prawdy o Bogu oraz porządku jej prezentowania.

Ostatnia sesja plenarna miała charakter trynitarny, każdy z trzech mówców przedstawił bowiem jakiś aspekt doktryny Tomaszowej odnośnie do jednej z Osób Boskich. Bryan Krumholtz (Berkeley) mówił o eschatologicznym wymiarze nauki o Bogu, Romanus Cesario (Boston) przedstawił ideę chrystologii trynitarną, a Guillermo Juárez (Buenos Aires) omówił rolę Ducha Świętego jako drogi i daru zamieszkiwania Trójcy w duszy człowieka.

A oto program popołudniowych sesji w grupach tematycznych. Nie były one koniecznie związane z tematem głównym całej sesji. Ich celem było danie możliwości spotkania i swobodnej wymiany myśli jak największej liczby uczestników.

Pierwszego dnia w grupie tematycznej *Zasady życia moralnego* wystąpili: Michel

Sherwin, „Prawo naturalne i jego granice: spojrzenie tomistyczne”, Grzegorz Mazur, „Świadoma zgoda a ludzka wolność. Perspektywa tomistyczna”, Wojciech Golubiewski, „Św. Tomasz o naśladowaniu natury, jako o źródle zasad rozumu praktycznego”. Mówcami grupy tematycznej *Chrystologia Akwinaty* byli: Dominic Legge „*Chrystus daje Ducha jako człowiek — św. Tomasz jako średniowieczny pionier chrystologii Ducha*”, Renaud Silly, „Janowa logika teologii trynitarną św. Tomasza”, Emmanule Perrier „Czym jest zbawienie? Nowatorstwo myśli św. Tomasza w kontekście średniowiecznej soteriologii”. Wreszcie trzecia grupa tematyczna *Bóg, przypadek, ewolucja* wysłuchała dwóch odczytów: Mariusz Tabaczek, „Odkrywanie arystotelesowskiej filozofii natury w myśli Williama Wallace’a”, Michał Chaberek, „Tomasz z Akwinu i ewolucja”. Po każdym z odczytów był czas na dyskusję.

Zajęcia w grupach tematycznych drugiego dnia obejmowały trzy zagadnienia: *Dobroć Boga i problem zła, Tomizm a życie zakonne: ubóstwo, liturgia szczęście* oraz *Realizm filozoficzny a istnienie Boga*. W pierwszej grupie zaprezentowano trzy odczyty: Rupert Meyer, „Bóg, który nie może poznawać poprzez przyczynowość”, Peter Hunter, „Prostota, wszechmoc i problem zła”, Nicholas Lombardo, „Wola Boga i boska intencjonalność”. W drugiej grupie przemawiali: Walter Senner, „Święty Tomasz z Akwinu o życiu zakonnym i paryskie konflikty mendykantów”, Sándor Bertalan Szabò, „Bona-wentura i Tomasz o elementach konstytutywnych szczęścia”, Dominika Jurczak, „Tomasz z Akwinu a liturgia”. Na obrady trzeciej grupy składały się także trzy komunikaty: Luca Gili, „Czy w *tertia via* Tomasza istnienie Boga pociąga za sobą zasadę pełni?”, Anselm Ramelow,

„Akwinata o działaniu nadprzyrodzonym, skończoność i nieskończoność”, Dominic Ryan, „Wszechmoc Boża a różnorodność wcielen”.

Godne uwagi były również konferencje wieczorne, które miały charakter ideowych syntez. Pierwszego wieczoru Thomas Joseph White mówił o tomizmie po Vaticanum II. Drugiego, Gilles Emery pokazywał, jak tomistyczna doktryna o Bogu wpływa na kształtowanie dominikańskiej duchowości. Trzeciego, głos zabrało dwóch mówców — Richard Schenk i Michael Mascari, a tematem tego dwugłosu była kwestia, w jaki sposób zakon dominikański i tomizm służą i mogą służyć życiu i misji Kościoła.

Już sam ten pobieżny przegląd tematów kolokwium w Waszyngtonu pozwala zdać sobie sprawę z szerokiego zakresu zainteresowań młodych dominikańskich teologów i filozofów. Cieszy różnorodność pytań jakie stawiają i cieszy, że inspiracji wciąż szukają w dziele ich wielkiego współbrata, św. Tomasza z Akwinu.

PARYŻ. — Dominikańskie kolegium wydawców dzieł św. Tomasza z Akwinu, znane powszechnie pod nazwą *Commissio Leonina*, było inicjatorem konferencji naukowej, zatytułowanej „Théologie et philosophie en prédication: de Thomas d’Aquin à Jean Calvin” (Teologia i filozofia w kaznodziejstwie: od Tomasza z Akwinu do Jana Kalwina), która odbyła się w Paryżu, w dniach 5–6 grudnia 2013 roku.

Okazją do jej zwołania było ukazanie się kolejnego tomu leonińskiej edycji

Opera omnia św. Tomasza, a mianowicie, długo oczekiwanej edycji kazań dominikańskiego myśliciela². Warto wspomnieć, że uczestnikom spotkania zaprezentowano kilka egzemplarzy próbnych odbitek drukarskich (tzw. szcotek), zapowiadając ostateczne ukazanie się tomu na wiosnę 2014 roku.

Symposium otworzył Ruedi Imbach (Sorbona). Jego wystąpienie zatytułowane „Prédicateur philosophe, Philosophe prédicateur” (Kaznodzieja filozof, Filozof kaznodzieja) ukazywało subtelny związek starożytnej myśli filozoficznej z głoszeniem prawd chrześcijańskich. Punkt wyjścia stanowiła analiza mowy św. Pawła na Areopagu z siedemnastego rozdziału Dziejów Apostolskich (16–32) oraz wydarzenia opisanego w czternastym rozdziale tej samej książki (13–17), a mianowicie próby proklamowania bogami świętych Pawła i Barnaby. Od samego początku chrześcijańskie kaznodziejstwo wykorzystuje elementy kultury filozoficznej, odwołując się do rozumności, obserwacji świata czy podejmując dyskusje z przedstawicielami szkół filozoficznych, odżegnuje się jednak od prób utożsamiania zarówno samej działalności apostoelskiej, jak i treści przekazu z którąkolwiek pogańską tradycją filozoficzną czy — tym bardziej — jakąkolwiek formą pogańskiego „objawienia”. Kolejnymi ilustracjami tego zjawiska były fragmenty *Kazania 150* św. Augustyna oraz komentarze do pism Pawłowych: Erazma z Rotterdamu (*Paraphraseon in Novum Testamentum*), Tomasza de Vio (*Commentarius in Acta Apostolorum*) i wreszcie samego Tomasza z Akwinu (*Super epistolam ad Romanos*). Proponowane przez

² Sancti Thomae de Aquino, *Sermones*, Opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita cura et studio Fratrum Praedicatorum, t. XLIV, 1, Edidit L.J. Bataillon († 2009), Editionem absoluerunt G. Berceville, M. Borgo, I. Costa, A. Oliva, cooperantibus P. Krupa, M. Millais, J.-Ch. de Nadaï, Z. Pajda, Roma – Paris: Commissio Leonina – Les Éditions du Cerf, 2013.

dwóch pierwszych określenia *philosophia evangelica* czy *philosophicus sermo*, jak również intelektualna postawa Akwinaty są z jednej strony wyrazem uznania dla intelektualnego wysiłku myśli przedchrześcijańskiej, z drugiej zaś stają się rodzajem drogi poprowadzenia myśli filozoficznej ku zagadnieniom teologii chrześcijańskiej.

Kolejni mówcy pierwszego dnia obrad, aktualni członkowie *Commissio Leonina*, przedstawili nową edycję z różnych punktów widzenia. Adriano Oliva OP, prezes kolegium wydawców, przedstawił historię powstania nowego tomu Leoniny, ze szczególnym uwzględnieniem zasług jego głównego wydawcy, nieodżałowanej pamięci, o. Bataillona.

Gilles Berceville OP mówił o konstrukcji kazań, którą znakomicie ilustrują przygotowane przez wydawcę i umieszczone na początku każdego z kazań ich plany — *divisiones sermonum*. Pokazują one często bardzo oryginalne i kunsztowne struktury wypowiedzi dominikańskiego kaznodziei i pozwalają czytelnikowi uchwycić zarówno zamysł, jak i tok myślenia autora, co przydaje się zwłaszcza w przypadku długich tekstów. Tomasz w dość szczęśliwy sposób łączy w swoim kaznodziejstwie styl homilii ze stylem *sermo*. Porządkuje strukturę swych kazań z większą niż jego współcześni dyscypliną i precyzją, lecz nie formalizuje ich ani nie rozbudowuje, jak uczynią to kaznodzieje XIV czy XV wieku.

Marc Millais OP wykazał związek treści kazań z opusculami św. Tomasa. Szczególnym przypadkiem omówionym przez mówcę jest seria konferencji (*collationes*) wygłoszonych przez Tomasa podczas Wielkiego Postu 1273 roku

w Neapolu, które same przekształciły się w opuscula zwane u nas potocznie *Wykładem pacierza*³.

Timothy Bellamah OP przyjrzał się cytatom biblijnym w kazaniach Akwinaty oraz używanej przez niego metodzie *distinctio* i sformułował kilka wniosków. Po pierwsze, jasnym jest, że dominikański kaznodzieja zakładał u swych słuchaczy nie tylko znajomość tekstu biblijnego, ale także pewną orientację w literaturze komentatorskiej tekstu biblijnego. Po drugie, Tomasz czyta Biblię zarówno synchronicznie, jak i diachronicznie. Po trzecie wreszcie, zauważa Bellamah, cechą charakterystyczną kaznodziejskiej egzegezy Tomasa jest komentowanie *verbum thematis* w kontekście całej perykopy, z której zostało zaczerpnięte, oraz zdecydowane preferowanie sensu literalnego Biblii.

Marta Borgo przedstawiła stan badań nad źródłami teologicznymi kazań. Tym, co utrudnia sformułowanie jakichś wniosków na podstawie badań kwantytatywnych, jest po pierwsze stosunkowo niewielka liczba kazań (z masy przypisywanych Tomaszowi edycja zachowuje jedynie 24, w tym niektóre zachowane tylko we fragmentach bądź o niepewnej autentyczności) oraz fakt, że teksty, jakimi dysponujemy, są jedynie owocem *reportatio*, czyli notatki poczynionej przez sekretarza kaznodziei lub przez jego słuchaczy. Tomasz nigdy nie przygotował swoich kazań do publikacji ani nie uczynił z nich kazań modelowych. Można łatwo zaobserwować, zwłaszcza w przypadku kazań zachowanych w dwóch podobnych wersjach, że różni słuchacze różnie zapisywali cytowane źródła lub inaczej rozkładali akcenty, zapisując różne fragmenty

³Zob. TOMASZ z AKWINU, *Wykład pacierza* (*Skład Apostolski, Modlitwa Pańska, Przykazania miłości i Dekalog*), w: tenże, *Dzieła wybrane*, opracował i wstępami poprzedził J. Salij, Kęty: Antyk, 1999, s. 573–647.

cytowanego przez Tomasza autorytetu. Pomimo tych problemów metodologicznych, przegląd źródeł teologicznych kazań oraz porównanie sposobu i kontekstu ich cytowania pomiędzy kazaniem uniwersyteckimi a tymi skierowanymi do prostego ludu, bądź pomiędzy kazaniem a innymi dziełami Tomasza przynosi interesujące owoce, przydatne nie tylko do datacji kazań, ale także do wydobycia stylu kaznodziejskiego dominikańskiego teologa.

Jean-Christophe de Nadaï OP zajął się teologią kazań, biorąc za nić przewodnią swojej wypowiedzi kwestie zbawienia. Najwcześniejsze z zachowanych kazań Tomasza ukazują zbawienie przede wszystkim jako środek uzdrawiający naturę ludzką, który zapewnia zadośćuczynienie przyniesione przez Chrystusa. Wpływ teologii Bernarda czy Augustyna jest bardzo widoczny. Dopiero później na pierwszy plan wysuwa się idea naturalnego pragnienia widzenia Boga, tak droga mistrzowi z Akwinu, która podkreśla szczególną rolę Ducha Świętego w zbawczym dziele Boga.

Filozoficzne źródła Tomaszowych kazań były tematem odczytu Iacopo Costy. Można je, według niego, zaprezentować na dwa sposoby: bądź badać, jak w ogóle kaznodziejstwo Akwinaty wykorzystuje fundamentalne zasady filozofii praktycznej, bądź badać poszczególne przypadki wykorzystania konkretnych autorytetów filozoficznych. Mówca wybrał drugi sposób prezentacji zagadnienia, opierając się na trzech wybranych przykładach: (a) fragmencie kazania VIII *Puer Iesus* mówiącego o pokoju, (b) cytacie z *Etyki nikomachejskiej* w kazaniu VI *Celum et terra* oraz (c) aluzji do *rationes platonicae* w kazaniu XIV *Attendite a falsis prophetis*.

Pierwszy dzień sympozjum zamknęło wystąpienie Oliviera Boulnois (EPHE)

pod tytułem „Bokser i staruszka. Kazanie *Attendite a falsis prophetis* a potępienia paryskie z lat siedemdziesiątych XIII wieku”. Paryski uczony analizuje wspomniane w tytule kazanie Tomasza, które jest stanowczym zajęciem pozycji wobec poważnych sporów intelektualnych w łonie paryskiej wszechnicy. Argumenty, które Tomasz przedstawia wobec audytorium złożonego z profesorów i studentów, są zaczerpnięte z teologii pastoralnej św. Grzegorza Wielkiego. Jednak nie teologia jest głównym celem wypowiedzi Tomasza, lecz konkretny postulat dyscyplinarny: zabronić studentom *artium* zajmowania się kwestiami, których wyjaśnienie w duchu chrześcijańskiej ortodoksji przekraczałoby ich wiedzę i umiejętności. Kazanie staje się w ten sposób szkieletem do teorii dwóch prawd przypisywanej awerroizującym profesorem filozofii w Paryżu, a którą Tomasz sformułuje paradoksalnie jako pierwszy, po to jedynie, aby ją obalić.

Drugi dzień paryskiego kolokwium otworzył Loris Sturlese (Univ. Salento, Lecce), mówiąc na temat kaznodziejskiego dorobku Mistrza Eckharta. Tradycja rękopiśmienna przechowała około stu kazań łacińskich i około 120 kazań w języku staroniemieckim. Wbrew niektórym historykom, działalność kaznodziejska Eckharta i jego starania o nadanie kazaniom niemieckim jak najlepszej formy literackiej oraz dbanie o dokładne przygotowanie ich publikacji nie są związane z ostatnim okresem działalności niemieckiego teologa, lecz trwają przez całe jego życie. Powstaje więc pytanie, skąd u Eckharta takie zainteresowanie językiem narodowym w kaznodziejstwie. Aby odpowiedzieć na to pytanie, trzeba przede wszystkim na nowo umieścić kazania Eckharta w ich liturgicznym kontekście, o czym często zapominają

historycy teologii czy filozofii, a także zbadać dokładnie charakter literacki jego kazań, których forma i publikacja były przez niego starannie przygotowane. Sturlese szczególnie zainteresował się związkiem, jaki w homiletyce Eckharta zachodzi pomiędzy *locutio emphatica* a prostym językiem demonstratywnym — *natürliche rede*.

Christophe Grellard (Sorbona) podjął temat kazania jako swoistego ćwiczenia z kazuistyki u Jana Gersona. W ramach refleksji, jaką przeprowadza Gerson na temat działalności pastoralnej, do której wezwani są adepci nauk teologicznych, kaznodziejstwo i spowiedź zajmują zdecydowanie pierwsze miejsce. Jednak choć paryski teolog zostawił po sobie wiele tekstów dotyczących spowiedzi, to nie znajdujemy żadnego traktatu na temat formy czy treści kazań. Grellard starał się więc zrekonstruować teorię kaznodziejską Jana Gersona, analizując różne teksty, z których na czoło wysuwa się kazanie *Bonus Pastor*. Z badań wynika, że kazanie, według Gersona, pełni przede wszystkim funkcję pomostu między ortodoksją i ortopraksją, ma prowadzić od ogólnych norm do konkretnych działań. Dlatego kazanie jest dla paryskiego kanclerza swego rodzaju rachunkiem sumienia i nie powinno unikać kwestii szczegółowych, co według Grellarda nadaje wizji Gersona charakteru prekazuistyki.

„Filozofia i teologia w kulturze oratorskiej: renesansowi humaniści i renesansowi scholastycy” to temat kolejnego wystąpienia, którego autorem był Amos Edelheit (Univ. of Ireland). Irlandzki uczyony wykazał na konkretnych przykładach renesansowych kaznodziejów (Francesco Berlinghieri, Giovanni Cocchi, Christoforo Landio) i filozofów (Pico della Mirandola z jego słynną mową o godności człowieka oraz Giovanni Caroli, który

polemizował z tezami Pica), że szkolne podziały między tym, co „renesansowe”, a tym, co „scholastyczne”, domagają się ciągłego korygowania i nowych interpretacji ze strony historyków.

Jean-Pierre Rotschild (IRHT, CNRS) z kolei, w obszernym i szczegółowym wystąpieniu, przestawił zagadnienie filozoficznych motywów w kaznodziejstwie żydowskim w Hiszpanii XIV i XV wieku oraz w środowisku sefarydyjskim w wieku XVI. Nie bez wpływu na obecność lub pomijanie w kazaniach filozoficznej tradycji żydowskiej (Majmonidesa, Gersonidesa czy Mojżesza z Narbony) była zmieniająca się dynamicznie społeczna i polityczna rzeczywistość iberyjskich Żydów, w której kolejne potępienia czy prześladowania odgrywały niepoślednią rolę.

Następnie Jean-Michael Counet (Louvain-la-Neuve) przedstawił ideę kazania jako *manuductio* u Mikołaja z Kuzy. Kazanie według Kuzańczyka ma stopniowo doprowadzać słuchacza do wiedzy, wychodząc od tego, co znane (rzeczywistość zmysłowa, szczegół, przedmiot), i czyniąc zdolnymi do przyjęcia tego, czego słuchacz jeszcze nie pojmuje (rzeczywistość poznawalna umysłowo, wieczna, powszechna). Wydaje się, że cała twórczość kaznodziejska Mikołaja z Kuzy jest właśnie takim prowadzeniem słuchacza w kierunku coraz subtelniejszych elementów wiary chrześcijańskiej. W procesie tym — ilustracją były tu wczesne kazania Mikołaja o imionach Boga i imieniu Jezus — filozofia odgrywa rolę niebagatelną.

Philippe Büttgen (Sorbona) przedstawił w swoim odczycie zagadnienie materii kaznodziejskiej w kazaniach Marcina Lutra. Jak wielu, Luter nie tylko głosi kazania, ale także formułuje zasady homiletyczne i kaznodziejskie. W historii badań nad luteranizmem wielokrotnie próbo-

wano oddzielać te dwie rzeczywistości, jednak wydaje się, że postulatory, które formułuje Luter w stosunku do kazań, mają nie tylko znaczenie dla historii tego gatunku literackiego, ale także mogą okazać się ważne dla zrozumienia, czym jest przedmiot teologii dla pierwszych teologów Reformacji. Büttgen pokazał to na przykładzie trzech zagadnień: reinterpretacji egzegezy Rz 10, 17, *fides ex auditu*; materii kaznodziejskiej (to, co „nadaje się” do kazania, co jest *praedicabilis*, to również może być uznane za teologicznie prawdziwe i ważne dla wiary; oraz tzw. *scopus generalis* wszelkiego kaznodziejstwa; ma nim być nawrócenie oraz otwarcie na prawdę ewangeliczną.

Kaznodziejstwo Jana Kalwina było tematem kolejnego odczytu. Jego autor, Olivier Millet (Sorbona), wskazał na ambiwalencję odniesień filozoficznych w kazaniach Kalwina. Z jednej strony „filozofia” i „filozofowie” wyrażają w nich ludzką wiedzę o świecie i o człowieku, o tym, jak mogą być oni poznani metodami naturalnymi, w oderwaniu od Boga. Jednak dla geneńskiego Reformatora człowiek może żyć i myśleć wyłącznie dzięki temu, że Stwórca czyni go uczestnikiem swojego życia. Konflikt między filozofią a wiarą chrześcijańską staje się tym samym nieunikniony. Jednak myliłby się ktoś, kto uważałby, że kaznodzieja Kalwin odrzuca i potępia wszelką myśl filozoficzną. Jego stosunek do filozofów i szkół filozoficznych będzie zależał od tego, czy ich nauczanie przeszkadza, czy też wspoma-

ga wrażliwość duchową i otwarcie człowieka na wiarę.

Jako ostatnia przemawiała Barbara Hallensleben (Univ. de Fribourg), która — jak to zaznaczyła w swoim wystąpieniu — dzięki zaproszeniu na paryskie kolokwium miała okazję powrócić do początków swojej działalności badawczej, a mianowicie do kazań Tomasza de Vio (Kajetana). Tematem jej wystąpienia była teodycea, a konkretnie zagadnienie przyczyny i początków zła w kazaniach dominikańskiego tomisty i kardynała.

Bogactwo treści paryskiej konferencji każe oczekiwać publikacji jej akt. Następni to prawdopodobnie niebawem na łamach paryskiego czasopisma dominikanów, „Revue de sciences philosophiques et théologiques”. Dla historyka mediewisty po spotkaniu tym pozostał jednak pewien niedosyt. Spojrzenie na kazania samego Tomasza mogłoby zostać pogłębione i wzbogacone przez uczonych zajmujących się bezpośrednio zagadnieniem średniowiecznego kaznodziejstwa, by wspomnieć tylko najważniejszą chyba dzisiaj specjalistkę w tej dziedzinie — Nicole Bériou. Nieobecność jej i jej kolegów — wynikająca prawdopodobnie z określonej przez organizatorów tematyki spotkania — dawała się nieco odczuć. Należy mieć nadzieję, że wypowiedzą się oni w recenzjach i artykułach, gdy nowy tom leonińskiej edycji ukaże się w formie ostatecznej.

Paweł Krupa OP